Suicidal prosess og suicidale motiver. Selvmord i lys av Vincent van Goghs kunst, livsløp og sykehistorie

Omtale ved Nils Retterstøl

I 1995 holdt Lars Mehlum en prøveforelesning for den medisinske doktorgrad over dette emnet, og foredraget er senere publisert i en omarbeidet form som artikkel i Tidsskrift for Den norske lægeforening, 1996. I artikkelen er det gjengitt en rekke av Vincent van Goghs malerier, som hans berømte selvportrett med bandasjert øre, det gule huset m.fl.

■ Lars Mehlums artikkel gjennomgår selvmordsprosessen slik den forelå hos van Gogh. Sannsynligvis startet den allerede i hans traumatiske barneår.

Vincent var født og vokste opp i Nederland, der hans far var prest i den reformerte kirken. Begge foreldrene er betegnet som fjerne og utilgjengelige, spesielt overfor Vincent. Dette ser ut til å ha bakgrunn i at "den første" Vincent de fikk, var dødfødt eller døde få dager etter fødselen. "Den nye" Vincents tilstedeværelse minnet dem stadig om

noe. Som legpredikant dugde han heller ikke. Det ser ut til at Vincent faktisk hele livet var uten eget økonomisk fundament og avhengig av sin yngre bror som hadde klart seg bedre i livet. Vincent lyktes heller ikke å etablere familie eller utvikle et varig forhold til noen kvinne.

Vincent likte svært godt å tegne, og i en alder av 27 år bestemte han seg for å bli kunstner. Men også dette livet ble problematisk for Vincent. Det er beskrevet tallrike episoder og hendelser fra hans karriere som vitner om en type personlighet eller karakter som var sårbar og følsom, men også tempestfull og uberegnelig. Dette kommer til uttrykk i forholdet til en annen kjent kunstner, Paul Renée Gauguin, som han bodde sammen med i en kortere periode. Etter diverse voldsomme konfrontasjoner med Gauguin, utviklet van Gogh gradvis paranoide forestillinger og gikk inn i en dyp psykisk krise. Dette manifesterte seg bl a i at han skar av seg det ene øret, en handling som vakte oppstand i byen der han bodde. Han ble tvangsinnlagt i psykiatrisk sykehus i byen Arles. Der var han i flere uker, og senere søkte han seg inn frivillig i et annet sykehus i St Remy. Her var han ett års tid.

Fra denne perioden kjenner vi til flere tilfeller av psykotiske episoder, og ved flere anledninger prøvde han å skade seg selv.

Vincent var meget nært knyttet til sin bror Theo som underholdt ham materielt. Etter sykehusoppholdet i St Remy flyttet Vincent til en by vest for Paris for å kunne være i nærheten av broren. Han fikk en tid behandling og oppfølging av en lege som også hadde en viss innsikt i kunst. På denne tiden fikk Vincent solgt flere bilder til brukbare priser.

Våren og sommeren 1890 var han meget aktiv og malte svært mye. Dessverre kom han i alvorlig konflikt med sin behandlende lege, og på sitt nye bosted følte han seg mer og mer isolert. Derfor ble han stadig mer umettelig og symbiotisk knyttet til broren Theo. Men Theo hadde adskillige problemer selv. En dag i juli 1891 gikk Vincent van Gogh ut på markene ved Auvers, tok frem en pistol, skjøt seg selv i magen og døde et par dager senere.

Mehlum fremhever at van Gogh helt fra tidlige ungdomsår var spesiell og påfallende i sin oppførsel, hadde en uvanlig klesdrakt og et oppførende temperament. Han var innadvent, intens, et problembarn og familiens sorte får. Han hadde depresjonsperioder som satte ham ute av stand til å arbeide, og suicidal tanker som han ga uttrykk for en rekke ganger i brev form. Han brukte mye alkohol, og hadde også lagt seg til vanen å drikke absint.

"La Mouasme", Arles, juni 1888 (Pushkin Museum, Moskva)

denne vanskelige hendelsen.

Flere av van Goghs søsken fikk også store psykiske vansker. En yngre bror døde i sinnssykehus, en annen ved selvmord, og en søster tilbrakte store deler av sitt liv i sinnssykehus.

Det gikk dårlig for Vincent på skolen, til tross for gode evner. Senere prøvde han seg i mange slags arbeid, som kunsthändler, hjelpelærer og bokhandler. Han begynte å studere teologi, forsøkte seg på misjonsskole, men lyktes ikke i

Forhagen til sykehuset i Arles, Arles juni 1889 (Oskar Reinhart samling, Winterthur)

Det var særlig det siste halvannet år av sitt liv at han var aktivt syk med psykotiske episoder. I en del brev beskriver han syns- og hørselshallusjoner og forvirring.

"Det gule huset", Arles sept. 1888 (privat samling, Sveits)

Det har vært stilt mange diagnoser på van Gogh, alt fra manisk-depressiv psykose, epilepsi, hjerneorganisk lidelse til schizofreni. Den norske psykiateren Hans Evensen, som gjennom årrekker var direktør og overlege ved Gaustad sykehus, fant i sin tid en del journalmateriale som tydet på at det dreide seg om en epileptisk lidelse med psykotiske episoder. Andre, som tyskeren Karl Jaspers, mente at van Gogh led av schizofreni.

Mehlum mener at kunstneren neppe var schizofren, men heller litt av en særting. Han var en meget lunefull og oppfarende person, følsom, sårbar og nærmest kronisk suicidal, og hadde sterk grad av ustabilitet i sin personlighet. Antakelig dreier van Goghs sykdom seg om en affektiv lidelse kombinert med en personlighetsforstyrrelse. Dette plaget ham det meste av hans voksne liv, og fikk i den seneste livsfase

Dr. Gachet med pipe, Auvers-sur-Oise, mai 1890

innslag av psykotiske episoder.

Et selvmord er som regel sluttresultatet av en lengre prosess. Sårbarhetsfaktorer fra tidligere i livet og under innvirkninger av belastende livshendelser underveis er bakgrunn for en økende grad av tilbøyelighet til selvmord over tid. Først oppstår passive tanker, som senere konkretiseres og kan manifestere seg i et forsøk. En slik suicidal prosess har oftest røtter langt tilbake til barndom og oppvekst og kan endog gå i generasjoner.

Van Goghs barndom var i høy grad preget av sårbarhet, mangel på tilhørighet og tilpasning, en sterk følelse av avvisning og av egen mislykkethet. Ikke mye av det han foretok seg, følte han at han fikk til. Han hadde en tendens til å komme i konflikt med dem som betydde mest for ham, og lyktes heller ikke i å etablere de kontaktene han gjerne ville. Livet var fylt av stress- og risikofaktorer og av livshendelser som vi i dag erkjenner som viktige drivkrefter i en suicidal prosess.

Van Gogh neglisjerte egne behov, han utviklet ved en anledning skjorbuk, og i en av sine depressive perioder straffet han seg selv ved å slå og piske seg. Han brukte store mengder alkohol, og pådro seg stadig kjønnssykdommer ved frekventering av prostituerte.

Suicidaliteten økte med årene, og det er særlig i de siste 18 måneder av hans liv at denne ble svært direkte. I sine sykehusopphold gjorde han gjentatte selvmordsforsøk, og flere av hans bilder gjenspeiler hans suicidalitet.

Van Goghs tilfelle illustrerer et helt spekter av selvdestruktivitet i indirekte og direkte former, i kaotiske, manipulerende, selvdestruktive handlinger, i direkte selvmordsforsøk og endelig i det gjennomførte selvmord.

Det ser ut til å være tre suicidale motiver som var fremtredende hos van Gogh. For det første var det den uutholdelige smerten han følte i forbindelse med tap og reaktivering av tidligere tapsopplevelser. Her dreier det seg om forhold til personer som betydde mye

for ham. Livet bød på en lang rekke skuffelser og brudd både med hensyn til venner, kolleger, arbeidsmuligheter og bolig. Han var fra fødselen av erstatningsbarnet, født før mor og far var kommet over den tyngste sorgen etter den avdøde broren. De var ikke i stand til å møte barnets emosjonelle krav.

Gjennom mange år var det forholdet til broren Theo som berget ham gjennom kritiske faser. Da Theo i en senere fase giftet seg og fikk økt ansvar for familie og barn, ble dette eneste trygge grunnlaget for Vincent truet.

Det andre motivet - konflikter - gjenspeiles av at van Goghs liv hele tiden var fylt av dramatiske mellommenneskelige problemer og sammenstøt. Hans

"Stjernenatten", Saint Remy, juni 1889 (Museum av moderne kunst, New York).

raseri ble ofte utløst ved krenkelser, skuffelser eller provokasjoner, og endte gjerne med at han lot raseriet gå utover seg selv i form av selvbeskadigende handlinger. Endelig anføres som det tredje motivet behov for å utløse energi, krefter og emosjoner eller lette på trykket innenfra. Den endelige utløsningen utnyttet han delvis i skapende virksomhet, i utøving av kunst i en klasse som vi i dag betegner som genial.

Så sterke emosjoner ble det til slutt for mye for ham å bære. Dette dannet utgangspunktet for selvmordet.

Referanse:

Mehlum, L.: Suicidal prosess og suicidale motiver. Selvmord i lys av Vincent van Goghs kunst, livsløp og sykehistorie.

Tidsskrift for Den norske lægeforening, 1996: 116: 1095-1101.